
Schelling életrajzának és filozófiájának browniánus relációi

Brownian Relations of Schelling's Biography and Philosophy

Gurka Dezső

gurka.dezso@gmail.com

Initially submitted October 20, 2011; accepted for publication November 5, 2011

Abstract:

The theories of John Brown are wellknown in Jena at the end of the 18th century, and the main representantives of the so-called „Jenaer Konstellation” – for instance Fichte, Eschenmayer, Ritter and Schelling – started to use the term 'Potenzen' simultaneously. Schelling travelled in May 1800 to Bamberg to extend his knowledge in Brownian medicine. The half-year-long intermezzo of the philosopher's life in Bamberg became known first through the tragical death of Auguste Böhmer which the important part of the contemporaries attributed to the Brownian methods applied by Schelling. This event entered the history of philosophy as a biographical curiosity and later often covered numerous more important theoretical relations, although the term of Potenzen had a determining role in the development of Schelling's philosophy these years, and since 1800 the Brownian illness concept was to be found in the philosopher's writings too. The connection of concepts of illness and evil appeared in his works *Philosophical Investigations into the Essence of Human Freedom* (1809) and *Stuttgart Private Lectures* (1810).

Schelling's philosophy of nature, Konstellationsforschung, Brownian medicine, doctrine of Potenzen, concept of illness

Kulcsszavak: Schelling természetfilozófiája, konstellációkutatás, browniánus orvoslás, hatványtan, betegségfogalom

Keywords Schelling's philosophy of nature, Konstellationsforschung, Brownian medicine, doctrine of Potenzen, concept of illness

A 18. század utolsó éveiben kibontakozó schellingi filozófia sajátos helyet foglalt el a posztkantianus törekvések között. Schelling nem csupán a természetfilozófia rangjának visszaállítására törekedett, hanem a kortárs természettudományok legfrissebb eredményeit is felhasználta argumentációjában. A filozófus természettudományos tájékozódásában, ahogyan ezt már Kuno Fischer klasszikus monográfiája is kiemelte (Fischer, 1872: @), fontos szerepe volt az orvostudománynak. A kanti természetkép revideálásának szándéka Schelling

figyelmét főként azokra a területekre irányította rá, amelyek kívül estek a Kant által valódi tudományként elfogadott matematika, csillagászat és (newtoni) fizika vizsgálódási körén (Kant, 1968: 468), s így a későbbiekben a geológiai és az elektromos jelenségek mellett leginkább a medicina került érdeklődésének homlokterébe. Az egymástól távol eső diszciplínákban való elmélyülés igényét az a szándék motiválta, hogy az anorganikus és az organikus természet egysége egy átfogó transzcendentál-filozófiai program első etapjaként kerüljön kifejtésre.

Schelling 1796-os lipcsei tartózkodása alatt foglalkozott először intenzívebben a kortárs természettudományokkal. A lipcsei egyetemen ekkoriban eléggé erőteljesen érvényesült a göttingeni professzorok elméleteinek és tankönyveinek hatása, így Johann Christian Zwanziger az elméleti fizikát Segner János András *Einleitung in die Natur-Lehre* című könyve alapján adta elő, Christian Friedrich Ludwig pedig az orvostudomány alapjaként Blumenbach általános természettanát taglalta. Schelling fizikai és orvostudományi stúdiumai mellett kémiai ismereteit is bővítette, elsősorban Christian Gotthold Eschenbach előadásain. (Durner, 1990: 224–232)

Schelling Lipszében ismerte meg Karl Friedrich Adalbert Kielmeyer írásait, s 1798-ban ugyanitt egy hetet töltött Pfaff-nak, Kielmeyer tanítványának a társaságában. Pfaff visszaemlékezései szerint ez idő alatt leginkább a galvanizmusról és a browni teóriáról cseréltek eszmét. További kapcsolódási pontot jelentett e vonatkozásban, hogy a filozófus öccse, Karl Eberhard Schelling éppen ekkortájt folytatta orvosi tanulmányait. Karl Schelling a későbbiekben számos cikket írt az állati magnetizmus jelenségéről, közülük három, éppen a filozófus fivér Adalbert Friedrich Marcus-szal közösen szerkesztett orvosi évkönyvében jelent meg, 1806 és 1807 között, Schelling pedig a *Stuttgarteri magánelőadásokban* hivatkozott öccsének *Grundsätze für eine künftige Seelenlehre* című írására. (Schelling, 2007: 53)

Az említett relációk közül, filozófiatörténeti szempontból a Pfaff-fal való együttműködés tekinthető a leggyümölcsözőbbnek, hiszen annak legfontosabb hozadéka a browniánus eredetű 'Potenzen' terminus átvétele volt, amely a későbbiekben Schelling egyik legtöbbször használt, s a (deklarált módon nem rendszerként elgondolt) művei között is kapcsolatot teremtő fogalmává vált. Életrajzilag, vagyis a személyes kapcsolatok kialakulása és elmélyülése tekintetében az 1800 májusa és októbere közé eső bambergi időszak tekinthető Schelling browniánus periódusának.

A filozófus azért utazott Bambergbe, hogy továbbfejlessze ismereteit a browniánus orvoslás területén, ugyanakkor viszont, éppen az ottani orvosok árnyaltabb megközelítései

révén tartotta korrigálhatónak Brown koncepciójának az általa korábban már kritizált egyoldalúságait.¹ A legismertebb bambergi browniánus Andreas Röschlaub volt. Az ő írásait Schelling különösen fontosnak tartotta a végrehajtani szándékolt korrekció szempontjából, de később a bambergi városi kórházat igazgató Adalbert Friedrich Marcus-nak is fontos szerep jutott a filozófusi életműben.²

A browniánizmus jelentőségét tovább növelte Schelling számára, hogy annak német fogadtatása két vonatkozásban is kiterjedt volt: egyrészt a (főként Göttingenhez kötődő) vitalista koncepciókhoz, illetve azok filozófiai aspektusaihoz kapcsolódóan, másrészt pedig a (schellingi természetfilozófiát erőteljesen recipiáló) romantikus orvosiskolák körében. A filozófus számára azonban Brown tanai nem csupán elméleti problémát jelentettek, hanem későbbi felesége lányának, Auguste Böhmernek végzetes betegsége kapcsán maga is rákényszerült azok gyakorlati alkalmazására. A browniánizmus tehát, mind Schelling életrajzában, mind pedig életművében kiemelt szerephez jutott: kétségbeesett életmentő próbálkozása kapcsán kortársainak a sarlatánságtól a gyilkossáig terjedő vádjaival kellett szembenéznie, a browniánus Potenzen-fogalom, illetve a betegség és a rossz problémája pedig szinte az egész filozófiai életművén átívelően jelentett számára gondolkodói feladatot. Az alábbiakban, az elméleti háttér, illetve a német Brown-recepció fölvázolását követően, ezt a kettős folyamatot kísérel meg nyomon követni.³

A 18. század végi vitalista koncepciók és a browniánus orvoslás

A 18. század végén – a kanti filozófia újragondolásával párhuzamosan – a rendszerszerűséget a természettörténet céljának tekintő linneánus felfogás fokozatosan feladta pozícióit azokkal a holisztikus koncepciókkal szemben, amelyek az organizmus, mint egész működését helyezték szembe a partikuláris struktúrákkal. Ezek a vitalista megközelítések olyan immanens erőket tételeztek fel az élet jelenségeinek értelmezésére, amelyek az élő anyag kizárólagos

¹ Az orvostudományok fontosságát jelzi Schelling tájékozódásában az a, végül megghiúsult, szándéka is, hogy Bambergbe azzal az elhatározással érkezett, hogy ottani tartózkodása után a bécsi orvosi fakultáson folytatja tanulmányait. Arsenyij Gulüga, *Schelling*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987, 104.

² Mindketten 1798-ben jelentettek meg egy-egy könyvet, Röschlaub *Von dem Einfluße der Brown'schen Theorie in die praktischen Heilkunde*, Marcus pedig *Prüfend des Brownischen Systems* címen. (Nelly Tsouyopoulos, „Der Streit zwischen Friedrich Wilhelm Joseph Schelling und Andreas Röschlaub über die Grundlage der Medizin”, *Medizinhistorisches Journal* (33), 1978, 230.)

³ A probléma más szempontú taglalását lásd Gurka Dezső: A browniánus orvoslás fogalmainak hatása Schelling korai korszakára; *Passim* (10), 2008/1, 71–87.

tulajdonságai, s nem vezethetők le közvetlenül fizikai és kémiai jelenségekből. (Magyar, 2010: 25–26)

A lényegi különbségek ellenére egyes elemeiben a vitalizmus vonulatához kapcsolható maga a browniánus orvoslás is, lévén hogy az irritabilitás (ingerelhetőség) már korábban is ismert fogalmát állította középpontba.⁴ Magát a kifejezést Francis Gilson angol orvos nyomán Adalbert Haller, a svájci származású költő, természettudós és göttingeni professzor terjesztette el abban a jelentésben, hogy az élő anyag megkülönböztető sajátossága a külső és belső tónusváltozásban manifesztálódik. A Haller által feltételezett másik vitális reakció a szenzibilitás (érzékenység), ami a kísérleti állatok fájdalomérzéséből vezethető le. (Jardine, 1991: 53)

Az irritabilitás fogalmának természettudományokon túlmutató hatását jelzi, hogy Herder *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról* című művében hivatkozott Haller irritabilitás-fogalmára (Herder, 1978: 132).⁵ Az organikus fejlődés herderi eszméjének előtérbe kerülése ugyanakkor visszahatott a természettudományokra, s nagymértékben hozzájárult a linnéi hagyományban megőrződött változatlan hierarchia és a newtoni mechanika regulatív erejének mérséklődéséhez.

A galvanizmus jelensége kapcsán a korabeli fizika területén is tapasztalhatók voltak a vitalizmussal párhuzamos tendenciák. Ez a teória, amely a Galvani által eredetileg biológiai közegben leírt elektromos jelenséget az állati szervezetből eredeztette. A felismerések, amelyek szerint az elektromosság oka nem az állati szövetekben (korabeli kifejezéssel az állati magnetizmus jelenségében), hanem a fémek között fellépő kémiai reakcióban keresendő, a századforduló táján sokasodtak meg. Johann Wilhelm Ritter jénai fizikus 1798-ban megjelent *Beweis, daß ein beständiger Galvanismus den Lebensprozeß im Thierreiche begleite* című könyve a galvanizmust, mint „az élő természet központi erejét” kívánta bemutatni.⁶

A szervezet működését valamely organikus folyamatból eredeztető vitalista koncepciók közvetlen befolyással bírtak a korabeli orvosi gyakorlatra, többek között azzal az előfeltevésükkel, hogy a vitális tényezőknek mind a hiánya mind pedig túlzott jelenléte az

⁴ A Haller és Brown felfogása közötti kapcsolatot Roy Porter is kiemeli, bár a browniánizmus hatását és szerepét – vélhetően az angol vonatkozásokat szem előtt tartva – lényegesen alábecsüli. Roy PORTER: *Vér és virtus. Az orvostudomány rövid története*, HVG Kiadó, Budapest, 2003, 91.

⁵ Haller és Herder gondolatmenetének párhuzamaira Markwart hívta fel a figyelmet. (Michler MARKWART „Aufklärung und Romantik: Melchior Adam Weikard (1742–1803) und sein Weg in den Brownianismus”, *Acta Historica Leopoldina* (24), 1995, 63.)

⁶ Idézi: Walter D. WETZELS, *Johann Wilhelm Ritter: Physik im Wirkungsfeld der deutschen Romantik*, Gruyter, Berlin – New York, 1973, 19–21.

egyensúlyi helyzet megbomlásához, azaz betegséghez vezet. Haller koncepciója lett tehát az alapja annak az új betegségfelfogásnak, amely John Brown skót orvos közvetítésével vált meghatározóvá a romantika korának orvoslásában.

William Cullen, Brown mestere az idegerő működése által beállított tónust vélte ezen egyensúlyjelenség megnyilvánulásának. (Markwart, 1995: 63) Brown saját elméletének fő fogalmait, az ingerelhetőség (Reizbarkeit) és az irritabilitást (Irritabilität) a hatások és ellenhatások viszonyaként határozta meg, az orvoslás feladatát pedig ezeknek az erőknek a befolyásolásában látta.

Brown a szervezetet stimuláló külső hatásokat ingerlő potenciáknak (erregende Potenzen) nevezte. Úgy vélte, hogy ezeknek bősége vagy hiánya, pontosabban az inger mennyiség és az ingerület egyensúlyának megbomlása okozza a betegségeket. Brown végletekig szimplifikált és mechanikusan alkalmazott koncepciója szerint az inger mennyiség egy nyolcvanfokozatú skálán mérhető: a skála közepe, egyensúlyi tartománya fölött az ingerbőséggel kapcsolatos szténias kórok (mint az agyvérzés vagy az epilepszia), alatta az aszténias betegségfajták jelentkeznek (ilyen például a vérhas). Az előbbieknél az inger mennyiség (hideggel, diétával, érvágással való) csökkentése a cél, utóbbiaknál viszont annak (meleggel, elektromossággal, borral, ópiummal, fűszeres ételekkel történő) mesterséges növelése a kívánatos. (Grün, 1993: 176–198)

Brown a korabeli angol orvoslásra nem gyakorolt számottevő befolyást, ugyanakkor viszont lelkes követőkre talált Itáliában és Amerikában, de a legátfogóbb hatást a német kora romantika közegében fejtette ki. (Markwart, 1995: 67)

Brown német recepciója

1790-ben a göttingeni Christoph Girtanner, aki Edinburgh-ban ismerkedett meg a browniánus gyakorlattal, Brown német recepciójának nyitányaként, egy francia folyóiratban, plágiumjellegű összegzést jelentetett meg a browni rendszerről. (Broman, 1996: 144) John Brown *Elementa Medicinae* című könyve másfél évtizeddel az angol kiadást követően, 1795-ben német átültetésben is napvilágot látott. (Richards, 2002: 315–316) A fordító Melchior Adam Weikard volt, aki *Entwurf einer einfachern Arzeneykunst oder Erläuterung und Bestätigung der Brownischen Arzeneylehre* (1795) című könyve után két évvel egy populárisabb summázatot is kiadott e témában. A browniánizmus hatásának terjedését jelzi Goethe naplóbejegyzése, amely szerint a költőfejedelem már röviddel a megjelenése után tanulmányozta Weikard összefoglalóját.

A browni teóriák iránti olvasói igényt mutatta, hogy 1796-ban megjelent fő művének egy újabb, a szövegkritika és -korrekció igényével fellépő német fordítása is *John Brown's System der Heilkunde* címmel, Christoph Heinrich Pfaff tollából. A német idealizmus előtörténete szempontjából nem elhanyagolható az a mozzanat, hogy Pfaff – Weikard elnagyoltnak ítélt fordításával szemben – a latin szöveg értőbb és árnyaltabb átültetését valósította meg. (Markwart, 1995: 65–87)

A jénai közeget más vonatkozásban a reinholdi elementár-filozófia értékelésében beállt változások tették nyitottá a browni hatások befogadására. Karl Leonhard Reinhold tanítványai közül Johann Benjamin Erhard volt az, aki 1795 körül a legradikálisabban fordult el mesterének (a kanti filozófia hiányolt premisszáinak lefektetését célzó) alaptételfilozófiájától. Erhard törekvései egy gyakorlati filozófia kiépítésének irányába mutattak, jelesen az empirikus pszichológia felé akart továbbhaladni, s „az orvostudományok filozófusaként kívánt fellépni.” (Weiss, 2007: 114–118)

Erhard koncepciójának e változásait jól érzékelteti az 1795 augusztusában a *Teutscher Merkur*-ban megjelent *Ueber die Medizin. Arkesilas an Ekdamus* című írása, melynek a korabeli orvoslással kapcsolatos kritikus hangvételét az a kiindulópont alapozta meg, hogy szerzője szerint a gyógyításhoz először is „a betegség általános fogalmát” kellene tisztázni. (Erhard, 2005: 238) Azzal, hogy az orvostudományok filozófiai aspektusú értékelésének útjára lépett, Erhard vitára készítette Christoph Wilhelm Hufeland jénai tanácsost, aki az orvosi gyakorlat elsődlegességét hangoztatva szállt szembe a számára a racionális medicinát reprezentáló cikkel. (Broman, 1996: 131–133)

Erhardnak a kor akadémikus orvostudományával szembeni szkepszise éppen a browniánus szemlélet átvételéből adódik, mely szerint a gyógyulás a szervezetet érő ingerek (erregende Potenzen) erősítésével vagy gyengítésével segíthető elő, ám maga a hatásmechanizmus nem ismerhető meg, sőt – az állapotváltozások kvantitatív nyomonkövethetősége miatt – igazából érdektelen is. Ennek a gondolatmenetnek a szemléletes, és mechanikus jellegét is jól érzékeltető leírását tartalmazzák Erhard Arkesilas-figurájának intelmei: „Ha a gyógyítást egy gép szereléséhez hasonlítjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy az emberi test olyan gép, amelyet csak úgy javíthatunk meg, hogy a rúgót erősítjük vagy gyengítjük, és bizonyos részeket addig alakítunk, amíg a szerkezet (az eltört vagy elromlott részek ellenére) újra működésbe lendül. Ehhez az eljáráshoz a részek kimerítő ismerete nagyon kevés hasznot hoz.” (Erhard, 2005: 256)

A vitális koncepciók jénai konstelláción belüli hatása jól érzékelhető Novalis, vagyis Friedrich von Hardenberg írásaiban is. A világ romantizálásának programja nála az orvostudományra is kiterjedt.⁷ Hardenberg orvosi tárgyú megjegyzései és a romantikus orvosiskolák képviselőinek nézetei között, strukturális-funkcionális párhuzamosságok találhatók, így a gyógyszerek adagolásával kapcsolatos megfontolásai Hahnemann homeopátiás eljárásával mutatnak egyezést, s vannak Karl Wilhelm Stark, Friedrich Jahn és Karl Reinhold Hoffmann természettörténeti iskolájával rokon teóriái is. *Einige Sätze des Brownischen Systems* című írásában a Brown elméletének mechanisztikus jellegét marasztalta el. „A poézis a transzcendentális egészség nagy művészete. A költő transzcendentális orvos is egyben” – írja Novalis egyik töredékében. (Engelhardt, 1997: 82, 72)

A browni teória főbb elemei a 18. század végén tehát már ismertek voltak Jénában, sőt Schelling természetfilozófiája is hatással volt már a romantikus orvoslásra. A filozófus bambergi útjában - Röschlaubbal és Marcus-szal való együttműködésében - ez a kölcsönösség manifesztálódott, lévén hogy browniánus tanulmányaival párhuzamosan természetfilozófiai kurzust is tartott az ottani egyetemen. (Gulüga, 1987: 332) Schelling browniánus viszonylatainak elméleti vonatkozásait azonban hosszú időre elfedte egy olyan esemény, amelynek következtében mind a filozófus browniánus kötődései, mind pedig maga a browni teória botránykövé váltak a kortárs német közvélemény jelentős hányada számára.

Schelling browniánizmusa a gyakorlatban, és a vele szembeni sarlatánság-vádak

Schelling életrajzának bambergi periódusa leginkább az akkor tizenöt éves **Auguste Böhmer** halálának perspektívájából vált ismertté. Auguste Caroline Michaelisnek, Johann David Michaelis göttingeni orientaliztikaprofesszor lányának, Schelling szerelmének, későbbi feleségének első házasságából született. A filozófus 1799-ben ismerkedett meg, az akkor August Wilhelm Schlegellel egy éve házasságban élő Carolinével, aki hamarosan elhagyta második férjét, de hivatalos válásuk csak 1803-ban történt meg. (Gulüga, 1987: 90–92) A huszonnégy éves filozófus és a nála tizennégy évvel idősebb Caroline kapcsolata tartósnak és mélynek bizonyult, a két autonóm személyiség, kivált Caroline, polgári normákat félredobó viselkedése már önmagában is tovagyűrűző botrányokat gerjesztett a kisvárosias közegben,⁸ s

⁷ Idézi: Dietrich VON ENGELHARDT, „Novalis in medizinhistorisches Kontext”, in Herbert Uerlings, *Novalis und die Wissenschaften*, Nimeyer, Tübingen, 1997, 79.

⁸ A helyzetet kezdetben tovább bonyolította, s újabb pletykákra adott alkalmat, hogy Schelling állítólag először a nála tizennégy évvel fiatalabb Auguste Böhmernek udvarolt. (Jochen KIRCHOFF: *Schelling*. Rowohlt, Hamburg, 1982, 32.)

ezeknek hatása csak súlyosbította a Schellinget 1800-ban, a browniánus gyógymódok alkalmazása miatt ért elmarasztalásokat.

1800 júniusában Caroline és Auguste Schellinghez utaztak Bambergbe, ahol előbb az anya betegedett meg vérhasban, majd lábadozása alatt, már Bad Bockletben, lánya is megkapta a betegséget. Auguste kezelőorvosa kezdettől fogva optimistán nyilatkozott a kór lefolyásáról. Amikor Auguste állapota mégis rosszabbra fordult, a Lipszében annak idején orvosi tanulmányokat is folytató Schelling a beteg szervezetének felerősítésére – a browniánus gyakorlatnak megfelelően – rebarbaratinktúrát és kis adag ópiumot alkalmazott, majd üzent Röschlaubért Bambergbe, aki viszont későn, csak a lány halála után néhány órával érkezett meg. Arszenyij Gulüga (1987: 105–107) így foglalja össze az eseményeket: „Augustét Büchler kissingeri fősebész kezelte. Amikor Schelling látta, hogy a beteg állapota romlik, anélkül, hogy megvárta volna Röschlaub professzort, saját felelősségére és kockázatára megváltoztatott néhány orvosi előírást. Büchler később azzal mentette magát, s azzal magyarázta a tragikus eseményt, hogy beleavatkoztak a gyógykezelés általa megállapított menetébe. A kezelőorvos minden felelősséget Schellingre hárított. Az eset kapcsán kibontakozott egy személyeskedéstől sem mentes vita, amelyben a Büchler által képviselt hagyományos, hippokratészi eredetű nedvkórtani szemlélet ütközött meg a Schelling és Röschlaub képviselte browniánus metodikával.

Le kell szögezni tehát, hogy a Schellinggel szembeni kortárs szakmai vádak egy, a browniánusokétól eltérő, de szintén vitatható hatékonyságú szemlélet és metódus részéről hangoztak el. Schelling teljesen a browniánus gyakorlat szerint járt el, amikor a korban még általánosan elfogadott (a vér, a nyálka, a sárga- és fekete epe négyesére alapozott) nedvkórtani szemlélettel s annak a szervezetet legyengítő praktikáival szemben a beteg fölerősítését szerette volna elősegíteni. Noha Schelling eljárása a korabeli orvosi szokásjog szempontjából is vitatható volt, nem szabad megfeledkezni arról, hogy az ópiumos kezelés reális alternatívája leginkább az érvágás lehetett volna, s e vonatkozásban a modern orvostörténetírás magát a (betegség súlyosságával kellőképp számot nem vető) kezelés folyamatába történt laikus beavatkozást általában nem kárhoztatja. (Wiesing, 1989: 281)

Az Auguste Böhmer halála kapcsán kibontakozó, vádaskodásokkal terhelt vita azonban nem pusztán a browniánus metódusok gyakorlati alkalmazhatósága körül zajlott, igazi tétje főként annak a filozófiai vonulatnak a létjogosultsága volt, amelyre Brown fogalmai közvetlen hatást gyakoroltak. A sarlatánság vádja felbukkant ugyan a Schelling elleni személyes támadásokban, a kritika valódi éle viszont az általa alkalmazott browniánus

gyógymód, s tágabb értelemben a filozófia új fejleményei s az azokat életre hívó vagy azokkal kapcsolatban álló csoportok ellen irányult.⁹ A browniánusok összefogását jelzi ebben a villongásban az a tény is, hogy a landsguti egyetem 1802-ben – védelem nélkül, valószínűleg Röschlaub indítványára – orvostudományi címet adományozott Schellingnek. (Tsouyopoulos, 1978: 233)

Brown neve a támadásokat következő években is számos helyen felbukkant Schelling írásaiban, a tőle átvett fogalmak pedig – jóllehet folyamatosan módosuló jelentésben – beépültek a jóval későbbi művek gondolatmenetébe is, sőt némely browni fogalmak modulációi a nem rendszerszerűen építkező életmű fontos kontinuitás-elemévé váltak.

A browni fogalmak integrálódása a schellingi organizmus-felfogásba

A schellingi filozófia tág tematikai és időkereteit átfogó Potenzen-fogalom eredetileg a browniánus orvoslás schellingi recepciójának hozadéka. A terminus Schellingnél a jelenségek egymásra épülő szintjeit jelentette, s egyszerre hordozta a latin eredetű kifejezés hatványszint és erő jelentését. Ez a kifejezés Pfaff fordítása révén került be a német idealizmus történetébe, aki így próbált különbséget tenni a browniánus teória erőfogalmai között: „A 'powers' szót a Potenzen s nem az erők (Kräfte) kifejezéssel fordítottam, hogy ezáltal az anyagok, amelyek bizonyos, ingerlő erőkkel rendelkeznek, ezektől megkülönböztethetőek legyenek”. (Mende, 1979: 337)

A 'Potenzen' kifejezés egyidejűleg többeknél is felbukkant Jénában: Fichte az 1798-as előadásaiban említette, s Karl August Eschenmayer, valamint Johann Wilhelm Ritter – közvetlenül Schelling előtt, vagy vele egyidejűleg – szintén ekkortájt használta először a fogalmat. (Weiss, 2003: 209) Grün szerint (1993: 178) Schelling a 'Potenzen' fogalmáról legelőször 1798-ban *A világlélekről* című könyve lapjain tett említést. Brown neve valóban itt (SW II. 506) szerepel először a schellingi életműben, ugyanakkor viszont az *Eszmék a természet filozófiájához* már egy évvel korábban felvázolta a *Weltseele*ben explicit módon bemutatott problematikát. Az *Ideen* gyakran idézett mozzanata az erők egyensúlya, amit jobbra a kanti alaperők koncepciójának átvételeként interpretál a szakirodalom. Schelling azonban néhány vonatkozásban már ebben a művében is reagált a vitalizmus-koncepciókra, s

⁹ Azok a támadások, amelyek az új törekvéseket transzparens módon megjelenítő Schellinget érték, több vonatkozásban is párhuzamba állíthatók a néhány évvel korábban Fichte ellen irányuló ateizmusvádakkal. Az ellenük fellépő írások többnyire név nélkül jelentek meg, s ezek egy részének háttérben közvetlen egyházi indíttatás, illetve jóváhagyás figyelhető meg. Ugyanakkor jól érzékelhetőek a konkrét eseten túlmutató konfliktus háttérben azok a szociológiai vonatkozások is, amelyek eltérő szakmai és filozófiai érveket felvonultató csoportok érdekelletét mutatják. (WIESING, *id. mű*, 288–291.)

egy helyen állást is foglalt az életerő differenciálatlan fogalmával szemben.¹⁰ Schelling tehát legelső természetfilozófiai művétől kezdődően elutasította Brown koncepciójának azt a sajátosságát, hogy benne a passzív anyag és a külső hatás reakciójaként mutatkozó életjelenség elkülönülten jelent meg, mintegy a mechanikus erőfogalom analógiájára.

A *Weltseele* lapjain Schelling az anyag fogalmának konstrukcióját követően az élet fogalmát helyezte a középpontba, s annak három megalapozási lehetőségét vázolta fel. Szerinte az élet vagy az anyag tulajdonsága, vagy azon kívüli jelenségekben keresendő. A harmadik lehetőség szerint pedig e két mozzanat egyidejűleg áll fenn.¹¹ Ez utóbbira hozta példaként Brown teóriáját, amely szerint az állati ingerlékenység (thierische Erregbarkeit) illetve az ingerlő potenciák (erregende Potenzen) adják a szóban forgó két mozzanatot. Ugyanakkor viszont Schelling kritikával illette Brown organizmus-felfogását, amely szerinte az 'Erregbarkeit' elemével egy bizonytalan fogalmat emelt be elméletébe, ami passzív állapotot tulajdonít az anyagnak. (Schelling kritikai attitűdje egybeesett Pfaff-nak azzal a megfontolásával, amely Brown-fordításának Kräfte – Potenzen distinkcióját indukálta.)

A *transzcendentális idealizmus rendszerének* anyagdedukciójában a 'Potenzen' az anorganikus természet első hatványának jelentésében szerepel. Schelling szerint a mágnesesség-elektricitás-kémia hármasságát átfogó folyamat a galvanizmus lesz, ami azonban átvezet az organizmus világába, hiszen „benne kell látnunk azt a hidat, amelyen keresztül az általános természeti erők érzékenységgé, ingerlékenységgé és formáló ösztönné alakulnak át”. (Schelling, 1983: 175–176, 235)

Schelling *Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie* (1799) című könyvében a legerőteljesebb Brown fogalmainak közvetlen jelenléte. A szerző a kritikákkal szemben védelmébe vette Röschlaub álláspontját, s művében azt a browni indíttatású elméletet építette be nagyívű programjába, amelyben – a korábbi természetfilozófiai problematika

¹⁰ „Tehát tegyük fel például, hogy az élő-eleven anyag minden mozgása a benne lévő idegek, izmok, vagy az ezekben cirkuláló folyadék segítségével magyarázható, de akkor nemcsak azt kell megkérdeznünk, hogy mi az, ami előidézi a változásokat, hanem azt is, hogy miféle princípium az, amely mindezeket a változásokat harmonikus egységbe fogja. (...) ha mások ezt a princípiumot életerőnek nevezik, én ezzel szemben azt állítom, hogy az életerő (bármennyire is elterjedt legyen ez a kifejezés) ebben az értelemben teljesen ellentmondó fogalom Mert az erőt csak mint valami végeset gondolhatjuk el.” (Friedrich W. J. SCHELLING, „Eszmék a természet filozófiájához mint bevezetés e tudomány tanulmányozásához. Bevezetés (1797)”, in uő. *Fiatalkori írásai*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2003. 175. Fordította Weiss János.)

¹¹ A konstrukció fogalmának alakulásáról Schelling filozófiájában, lásd GURKA Dezső: Schelling konstrukciófogalma, *Passim* (7), 2005/1, 66–90.

továbbgondolásaként – a szervetlen természet és az organizmus fogalmi distanciáinak megszüntetésére törekedett. Azt az eszközt, ami képes a szervetlen és a szerves természet között kapcsolatot teremteni, a filozófus egy árnyaltabb Erregungstheorie-ben vélte megtalálni. (Tsouyopoulos, 1978: 231)

Schelling 1799-től Kiehmeyer produktív természetet középpontba állító koncepciójára támaszkodva revidálta a mechanisztikus jellegű browni 'Erregungstheorie'-t, s fokozatosan szembefordult e fogalom Brown- majd Röschlaub-féle értelmezésével. Kritikája mindenekelőtt a minőség (Qualität) browniánus értelmezése ellen irányult, s e vonatkozásban Kant, Fichte és Brown felfogását azonosnak látta. Velük szemben az organizmus meghatározó jegyének éppen a minőséget tartotta, amit az anyag és a fény azonosságaként interpretált (Identität). Ennek az identitásnak, vagyis a Schelling által leírt második potenciának a megnyilvánulása a Kiehmeyertől átvett fogalomhármasság: a reprodukció (Reproduktion), az ingerelhetőség (Irritabilität) és az szenzibilitás (Sensibilität).

Schelling tehát – folytatva a jénai természetfilozófiai periódus konstrukciós törekvéseit – az anyag három dimenziójának (mágnesesség, elektromosság, kemizmus) sémájára építette fel az organizmus potenciáit is. Röschlaub ezt az eljárást az orvostudományra nézve tarthatatlan hipotézisként értékelte. (Tsouyopoulos, 1978: 236–239) Ezzel nem pusztán a filozófusnak és a bambergi browniánizmus fő képviselőjének a véleménye távolodott el egymástól, hanem szakadás állt be a közvetlen orvosi tapasztalatot preferáló és a természetfilozófiai elvekből kiinduló romantikus orvosiskolák között is.¹²

A betegség fogalma a schellingi filozófia későbbi problémafelvetéseiben

A schellingi problémafelvetéseknek az egyik folyamatosan modulálódó összetevője a browni eredetű betegségfogalom volt, amely már az identitásfilozófia keretében relációba került a

¹² A négy romantikus orvosiskola közül csak kettő, a természetfilozófiai törekvések és a teoretikus-pragmatikus irány kapcsolódott szorosabban a schellingi filozófiához, bár utóbb a Schelling és Döllinger valamint a Röschlaub és Schönlein nevével fémjelzett irányzatok eltávolodtak egymástól. Az előbbiben hangsúlyosabbak maradtak a fiziológiai alapelvek s működésük nyomán az egyes szervekre koncentrált fiziológiai szemlélet és terápia mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szervezetet organikus cselekvőként értelmező felfogás; míg az utóbbi korszakos jelentőségét a gyógyszeres kezelés elterjesztése adta. (Karl E. ROTSCHUH, „Deutsche Medizin im Zeitalter der Romantik. Vielheit und Einheit”, in Ludwig HASLER (Hrsg.), *Schelling. Seine Bedeutung für eine Philosophie der Natur und des Geschichte*, Frommann – Holzboog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1981, 146–148.) Carl Gustav Carus, a schellingiánus természettudós és Friedrich-epigon festő, a maga rendszerét *Versuch einer Darstellung des Nervensystems* (1814) az organizmus schellingi fejlődéstörténetének mintájára építette ki. Nála az idegi struktúrák biztosítják az organizmus elemeinek láncszerű egymásba kapcsolódását. (Stefano POGGI, „Mind and Brain in Medical Thought During the Romantic Period”, *History and Philosophy of Life Sciences* (10), 1988, 41–53.)

cselekvő szubjektummal, s a későbbiekben a szabadság, a rossz és a létezés problémájának schellingi kifejtéseibe integrálódott.

Schelling *Az akadémiai stúdiók módszeréről* (1802) című írásában az orvostudományt a szerves természet általános tudományként jellemezte, amelynek a természettudományos diszciplínák csupán részterületei. Az e műben kifejtett tudományfelfogás legfontosabb értékmérője az organikus egész előzetes ismeretéből adódó átfogó jelleg, s ennek az eszménynek való megfelelésből adódik az orvostudomány (illetve ezen belül a browniánus szemlélet) kiemelt fontossága. Schelling így összegezte az irányzat és megalapítója jelentőségét: „Ha Brown tanítását nem tüntetné ki semmi egyéb, mint az empirikus magyarázatok és hipotézisek tisztasága, valamint az, hogy ismeri és keresztülviszi a jelenségek pusztán mennyiségi különbözőségére vonatkozó nagyszabású alapelvet, és következetesen egyetlen alapelvből következtet, anélkül, hogy ehhez bármit hozzátenni engedne, vagy hogy egyetlen pillanatra is letérne a tudomány útjáról: szerzője már ezért is páratlan lenne az orvostudomány eddigi történetében, és egy új világ megteremtője volna a tudásnak ennek a területén”. (Schelling, 1985: 894)

Az a folyamat, amelynek során Schelling értelmezésében a medicina részdiszciplínából átfogó jellegű tudománnyá lett, nem választható el az identitásfilozófia létrejöttének processzusától, amikor is a természetfilozófia vált azonossá a filozófia egészével. (Gurka 2009: 48–51) E ponton jelent meg Schellingnél a betegség aszimmetriaként, egyensúlyzavarként való értelmezése: „a betegség teljes egészében levezethető lehetőség és valóság organizmusbeli legmagasabb rendű ellentéteiből, valamint a kettő egyensúlyának zavarából: ám a betegség különös formáit és jelenségeit kizárólag a szerves tevékenység három alapformájának megváltozott viszonyából lehet megismerni”. (Schelling, 1985: 896)

A *Filozófiai vizsgálódások az emberi szabadság lényegéről* (1809) című könyvben, jóllehet már nem a korábbi természetfilozófiai kontextusban, ismét szerepet kapott a betegségfogalom, amennyiben Schelling szerint a betegség „mint a szabadsággal való visszaélés által a természetbe jutott rendetlenség igazi tükörképe a rossznak és a bűnnek”. (Schelling, 1992: 66) Shibuya Schelling betegségfogalmáról írott cikkében megállapítja, hogy e művétől kezdődően Schelling a betegséget tévedésként és hazugságként, a rossz analogonjaként ábrázolta. (Shibuya, 2003: 323) A japán Schelling-kutató idézetekkel alátámasztott érvelése aligha támadható, az általa észlelt jelenség datálása viszont némileg pontosításra szorul. A betegség és a rossz fogalmának összekapcsolása ugyanis nem 1809-ben

történt meg, hanem 1804-től – Schellingnek a medicínával való újabb intenzív foglalkozásától kezdődően – fokozatosan alakult ki, s jellegzetes módon valóban a *Szabadságiratban* (1809) illetve a *Stuttgarter magánelőadásokban* (1810) jelent meg. A filozófus orvostudományi érdeklődésének felélénkülését leginkább a *Jahrbücher der Medizin als Wissenschaft* című, 1805 és 1808 között összesen hat számot megért orvosi évkönyve megjelenése jelzi, amelyet Schelling Marcus-szal együtt szerkesztett.

1804 körül Schelling már ellenvetéseket tett Kiehmeyer összehasonlító fiziológiájával szemben, s Röschlaub brownianizmusát is erősen bírálta a szóban forgó folyóirat hasábjain. E kritikának a háttere a bambergi orvosok között kialakult szembenállás, amelyben Adalbert Marcus, Konrad Joseph Kilian és Philipp Franz Walther a schellingi filozófiát próbálta érvként felhasználni Röschlaubbal szemben. Utóbbi 1804-től megjelenő *Zeitschrift für Jatrotechnik* című folyóiratában a schellingi természetfilozófia szerepét már csupán az orvosi tanulmányok előkészítésében látta, s kizárta annak befolyásoló hatását a klinikai terápiából. (Tsouyopoulos, 1982: 168–173) Schelling és Marcus folyóirata ily módon a hagyományos browniánizmus elleni kritika fóruma lett, s a filozófus a betegség fogalmát is egyre inkább az anyag dedukciója kapcsán felvázolt dimenziókkal hozta összefüggésbe: „A betegség, mint olyan, az organizmus dimenzióinak megváltozása (...), egy ebből következőleg eredendően kvalitatív állapot”. (SW VII. 270)

Schelling 1805-től szembefordult minden olyan kvantitatív szemléletű browniánus koncepcióval, amely a betegségek kialakulását és terápiáját pusztán mennyiségi viszonyokra vezette vissza. (Kretschmer, 1954: 1489) A szténias és aszténias betegségeket meghatározó inger mennyiséggel szemben Schelling ekkoriban már egyensúlyi viszonyokról írt: „a betegség (...) konfliktus az ingerelhetőség (Erregbarkeit) és a metamorfózis között, ezzel szemben az organikus élet legteljesebb állapota e kettőnek egyensúlya és összhangja”. (SW VII. 273)

A betegség és a dimenziók fogalmának összekapcsolásával a Potenzen-terminus eredeti jelentése végképp eltávolodott browniánus geneziséstől. A konstrukció sémája kapcsán megtartotta ugyan az erővel és a mozgással kapcsolatos jelentését, ugyanakkor viszont korábbi – az anorganikus és az organikus természetre vonatkozó – referenciája kibővült, s a konstruálás mozzanata Schelling művészet- és mitológia filozófiájába is továbböröklődött. (Gurka, 2006: 132–147)

A *Stuttgarter magánelőadásokban* jól érzékelhető Schelling browniánizmussal kapcsolatos álláspontjának 1804-ban bekövetkezett módosulása. A középső korszak kezdetét jelző műben az emberi lélek potenciáinak analógiájaként bukkan fel a browniánus ingerlékenység-

fogalom: „A kedély harmadik potenciája az érzelem (a szenzibilitás), mint az organikus természetben az ingerlékenység”. (Schelling, 2007: 47) Ugyanakkor Schelling Brown-recepciójában új értelmezési sajátosságok is mutatkoztak, amelyek a filozófus kritikus viszonyulásának és korrekciós törekvéseinek lenyomatai. Mindez különösen jól érzékelhető abban, hogy a betegség, mint kezdet pozitív szerepet kapott Schelling gondolatmenetében.

A betegség, a tévedés és a rossz egy jelenségsoportot képez a *Stuttgarter magánelőadások* gondolatrendszerében.¹³ Közös sajátosságuk az, hogy nem pusztán negatívumként, hanem a létezés irányába való elmozdulás ösztönzőiként szerepelnek. Pontosabban a létezésről elválaszthatatlan módon vannak jelen, a *Szabadságirat* szavainak értelmében: a létezés sötét alapjához tartozó módon.

Mindez nem jelenti azt, hogy Schelling egybenmosta volna az ész és az örület, a jó és a rossz minőségeit, ebben az esetben ugyanis nem minőségek szembeállításáról van szó, hanem magának a létezésnek az alapjáról és struktúrájáról volt szó. Ahogyan a schellingi betegségfogalom a kimozdult egyensúly fogalmára épült, úgy a *Stuttgarter magánelőadások* létstruktúráinak is központi eleme lett az egyensúly szinonim módon megjelenített követelménye. „Amit mi értelemnek nevezünk (ha ez valóságos, élő-eleven, aktív értelem) az tulajdonképpen nem más, mint szabályozott örület.” – írta Schelling éppen az örületről. Vagy másutt: „Az ember azáltal szabad emberi értelemben, hogy az indifferencia-ponton áll”. (Schelling, 2007: 50, 40)

A Browntól kölcsönzött potencia-fogalom megtartotta tehát eredeti, ingerlő potenciák (erregende Potenzen) jelentését is. Ezt a produktív-konstitutív jelentést hordozta az anorganikus természetnek a *transzcendentális idealizmus rendszere* anyagdedukciójában leírt sémája, s ez az aktivitásmozzanat őrződött meg az abszolút életnek a *Stuttgarter Privatvorlesungen* által ábrázolt szerkezetében is. Ugyanakkor jól nyomon követhető annak a distinkciónak a kifejlése is, amit valószínűleg a Pfaff-féle értelmezés átvétele alapozott meg: Schelling ezt a konstitutív szerepet sohasem egy külső erőből (powers vagy Kräfte) eredeztette, hanem egy belső aktivitásból, legyen szó az anyagról, mint produktumról vagy az értelemről, mint szabályozott örületről.

Schelling késői korszakában is pregnánsan jelen van a rossz ösztönző erőként való értelmezése. Az 1831-ben előadott és 1854-ben megjelent *A kinyilatkoztatás filozófiájának* egyik szöveghelye különösen erőteljesen veti fel ezt a problémát: „a sátán filozófiai ideája

¹³ „a betegség, a tévedés és a rossz mindig a viszonylagos nem-létezőnek a létezőre való kiáradásából ered” Friedrich W. J. Schelling, 2007, 48.

(...), az emberi élet folytonos ingerlője (Erregender) és mozgatója, a princípium, amely nélkül a világ elaludna, a történelem elposványosodna és megállna.” (SW XIV. 270) A browni eredetű fogalmak késői átöröklődését jelzi az ingerlő potenciák (erregende Potenzen) szerkezet egyik szótövének pontos felidézése. Magának a potenciának a késői jelenlétére és természetfilozófiai eredetére utalt ugyan a szakirodalom,¹⁴ de talán nem tanulság nélküli annak a ténynek a nyomatékosítása, hogy a potencián itt sem szakad el a betegségfogalom analógiájaként értelmezett rossz fogalmától.

A browni fogalmak recepciója a Potenzen-fogalom hatványszintek jelentése révén tehát, egyrészt hozzájárult a schellingi szubjektumfogalom dinamizálódásához, valamint a természet-szubjektum koherencia explicitté válásához; másrészt viszont a betegségfogalom jelenkorének kibővítése kapcsán Schelling az átértelmezett browni sémát transzponálta azokba a koncepciókba, amelyek a rosszat mint kostituáló erőt, vagyis mint a valódi egyéniség és szabadság kiindulópontját jelenítették meg.

Schelling browniánus tájékozódása tehát aligha tekinthető pusztán életrajzi intermezzónak, hiszen medicina iránti érdeklődésében s a romantikus orvosiskolákat átszövő kapcsolat- és hatásrendszerében feltáruznak a browni teória lényegi elemei, illetve azok sajátos német recepciók mechanizmusa és csoportképző szerepe. Mindezekon túl az orvostudomány és a filozófia történetének egy különleges kapcsolódási pontját jelenti, hogy ezek a kölcsönösségi relációk egyrészt hatást gyakoroltak a 19. század eleji orvoslás betegségfelfogására, másrészt konstitutív szerephez jutottak a német idealizmus kibontakozásában.

Irodalom

BROMAN, Thomas: *Transformation of German Academic Medicine, 1750–1820*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

DURNER, Manfred: *Schellings Begegnung mit den Naturwissenschaften in Leipzig*, Archiv für Geschichte der Philosophie (102), 1990/2.

¹⁴ Gyenge Zoltán Walter E. Erhard egyik munkájára hivatkozva ír erről *Schelling élete és filozófiája* című könyvében. (GYENGE, *id. mű*, 209–212.)

- ENGELHARDT, Dietrich von: „Novalis in medizinhistorisches Kontext”, in Herbert Uerlings, *Novalis und die Wissenschaften*, Nimeyer, Tübingen, 1997.
- ERHARD, Johann B.: *Válogatott tanulmányai és levelei (1786–1796)*, Magyar Filozófiai Szemle (49), 2005/1–2. Fordította Weiss János.
- FISCHER, Kuno: *Geshichte der neueren Philosophie VI. Schelling*, Battermann, Heidelberg, 1872.
- GULÜGA, Arszenyij: *Schelling*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
- GRÜN, Klaus-Jürgen: *Ursprung und metodische Bedeutung der Potenzenlehre Schellings*, Archiv für Begriffsgeschichte (36), 1993.
- GURKA Dezső: Schelling konstrukciófogalma, *Passim* (7), 2005/1, 66–90.
- GURKA Dezső: *A schellingi természetfilozófia és a korabeli természettudományok kölcsönhatásai*, Gondolat, Budapest, 2006.
- GURKA, Dezső: A browniánus orvoslás fogalmainak hatása Schelling korai korszakára *Passim* (10), 2008/1, 71–87.
- GURKA, Dezső: A schellingi szubjektumfogalom természetfilozófiai aspektusai, in Bartha Judit – Hrubí Attila (szerk.): *A reflexió szabadsága*, Áron, Budapest, 2009, 37–52.
- GYENGE Zoltán: *Schelling élete és filozófiája*, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005.
- HASLER, Ludwig (Hrsg.), *Schelling. Seine Bedeutung für eine Philosophie der Natur und des Geschichte*, Frommann – Holzboog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1981.
- HERDER, Johann G.: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1978,
- JARDINE, Nicholas: *The Scenes of Inquiry. On the Reality of Questions in the Sciences*, Clarendon, Oxford, 1991.
- KANT, Immanuel: *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*, in: Kants Werke, Akademische Textausgabe IV., de Gruyter, Berlin, 1968.
- KIRCHOFF, Jochen: *Schelling*. Rowohlt, Hamburg, 1982.
- KRETSCHMER, Wolfgang: *Die Bedeutung Friedrich W. J. Schellings für die Medizin*, Deutsche medizinischer Wochenschrift (79), 1954/40,
- MAGYAR László András: *A vitalizmusról*, Kaleidoscope (1) 2010, 25–28.
- MARKWART, Michler: *Aufklärung und Romantik: Melchior Adam Weikard (1742–1803) und sein Weg in den Brownianismus*, Acta Historica Leopoldina (24), 1995.

- MENDE, Erich: *Die Entwicklungsgeschichte der Faktoren Irritabilität und Sensibilität in deren Einfluß auf Schellings „Prinzip“ als Ursache des Lebens*, *Philosophia Naturalis* (17), 1979.
- POGGI, Stefano: *Mind and Brain in Medical Thought During the Romantic Period*, *History and Philosophy of Life Sciences* (10), 1988
- PORTER, Roy: *Vér és virtus. Az orvostudomány rövid története*, HVG Kiadó, Budapest, 2003.
- RICHARDS, Robert J.: *The Romantic Conception of Life. Science and Philosophy in the Age of Goethe*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 2002.
- ROTSCHUH, Karl E.: *Deutsche Medizin im Zeitalter der Romantik. Vielheit und Einheit*, in Ludwig HASLER (Hrsg.), *Schelling. Seine Bedeutung für eine Philosophie der Natur und des Geschichte*, Frommann – Holzboog, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1981, 146–48.
- SHELLING, Friedrich W. J.: *A transzcendentális idealizmus rendszere*, Gondolat, Budapest, 1983. Fordította Endreffy Zoltán.
- SHELLING, Friedrich W. J., *Az akadémiai stúdiók módszeréről*, *Magyar Filozófiai Szemle* (29), 1985. 5–6. Fordította Révai Gábor.
- SHELLING, Friedrich W. J.: *Filozófiai vizsgálódások az emberi szabadság lényegéről és az ezzel összefüggő tárgyakról*, T-Twins, Budapest, 1992, 66. o. Fordította Jaksa Margit és Zoltai Dénes.
- SHELLING, Friedrich W. J.: *Stuttgarteri magánelőadások*, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2007.
- SHELLING, Friedrich W. J.: *Eszmék a természet filozófiájához, mint bevezetés e tudomány tanulmányozásához. Bevezetés (1797)*, in uő. *Fiatalkori írásai*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2003. Fordította Weiss János.
- SW = *Schellings Werke*, Nach der Originalausgabe in neuer Anordnung herausgegeben von Manfred Schröter, Beck, München, 1958.
- SHIBUYA, Rie: *Die Metamorphose des Krankheitsbegriffs bei Schelling*, *Zeitschrift für Religion- und Geistesgeschichte* (55), 2003/4.
- TSOUYOPOULOS, Nelly: *Der Streit zwischen Friedrich Wilhelm Joseph Schelling und Andreas Röschlaub über die Grundlage der Medizin*, *Medizinhistorisches Journal* (33), 1978.
- TSOUYOPOULOS, Nelly: *Andreas Röschlaub und die Romantische Medizin*, Fischer, Stuttgart, 1982.

WEISS János: A fiataalkori Schelling, in Friedrich WILHELM *Joseph Schelling fiataalkori írásai*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2003.

WEISS, János: *Kant után szabadon. Tanulmányok a konstellációkutatás köréből*, Áron Kiadó, Budapest, 2007.

WETZELS, Walter D.: *Johann Wilhelm Ritter: Physik im Wirkungfeld der deutschen Romantik*, Gruyter, Berlin – New York, 1973.

WIESING, Urban: *Der Tod Auguste Böhmer. Chronik eines medizinischen Skandals, seine Hintergründe und seine historische Bedeutung*, History and Philosophie of Life Science (11), 1989.